Проф. ОЛЕКСАНДЕР ПОПОВ.
(Київ).

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МАНУФАКТУРНОЇ ТОРГІВЛІ.

Публікація, позначена наведеним заголовком, є антиципація висновків з досліду, що перебуває в стадії оброблення матеріялів.

Відомо, що Україна не має своєї текстильної промисловости й примушена задовольняти відповідні споживчі потреби майже виключно імпортом.

В економічній літературі було висловлене положення (поки що науково не обгрунтоване), що Україна вивозила всі свої хлібні лишки на те, щоб мати змогу одягнутися; тоб-то за певний період грошова цінність нашого експортованого хліба дорівнює сумарній цінности мануфактурних товарів, що за той самий час довезено на Україну [1]).

---

[1]) Коли буде скінчене наше дослідження мануфактурної промисловости, повстане змога дати на це питання остаточну відповідь. Проте й тепер, користуючися працею автора цих рядків «Хлібна торгівля України (Передвоєнна криза українського хлібного експорту)», нашими останніми підрахунками й деякими додатковими джерелами, можна зробити попередній висновок: грошова цінність всієї маси експортованого хліба з етнічних меж України, виходячи з цін в українських портах, виносила в 1913 році близько 309 мільйонів карб.; до цієї суми цінність імпортованої (після поправки на вивіз) мануфактури—233 міл. карб.—становить приблизно 75%. Якщо виходити з унутрішніх осінніх хлібних цін, вартість хлібного експорту позначиться числом 250 міл. карбованців, і згаданий відсоток піднесеться до 93.

Лише в тому разі, коли не робити поправки на вивезену з України мануфактуру (вовна з Дунаєвецького району, то-що) і виходити з унутрішніх хлібних цін, грошове означення мануфактурного імпорту і хлібного експорту (з поправкою на довіз) визначаться приблизно тим самим абсолютним числом — відношення становитиме 100%. Але таке порівняння треба визнати за методологічно неправдиве.

Знову иншим відсотком — звичайно нижчим — означаться числові відношення між експортованим хлібом та імпортованою мануфактурою, якщо виходити з лондонських (або амстердамських) цін на українське збіжжя з відповідною поправкою на фрахт.

Всі ці попередні підрахунки — що за їх точність автор не бере на себе цілковитої відповідальности — стосуються до 1913 року.

Ясно, що наявність таких відношень — колосальна грошова вартість текстильної маси, що нам доводиться привозити до себе з инших країв — повинна до питання нашого мануфактурного імпорту притягти максимальну увагу дослідників і викликати велике заінтересування ширшої української економічної думки.

Необхідно точно вияснити — і неодмінно в історичному аспекті: які саме виробничі райони та в якому розмірі постачали й постачають нам текстильні товари; в якому напрямкові й через що відбувалися відповідні зміни та які намітилися тут тенденції; як впливала загальна економічна ситуація на мануфактурну торгівлю; які саме розподільчі пункти на Україні були і є головними ринками мануфактури й т. и. — ціла низка питань, що творять разом складний комплекс української торговельно-мануфактурної проблеми.

Наш дослід торкається передвоєнного часу, коли формувалися й остаточно зформувалися стосунки, що їх далі зруйнувала війна та революція.

Наступні сторінки подають статистично-економічну аналізу цифрового матеріялу, що збудована майже виключно на первісних джерелах («Сводная статистика перевозок», таблиці «Статистических ежегодников», то-що) — погодження з иншими дослідницькими спробами, з матеріялом статтейним тут не переведено.

Україна була мануфактурним ринком для краму, що походив з таких виробничих районів: 1) Московський (губерні Московська, Володимирська, Костромська); 2) Лодзинський (Петроковська губерня в Царстві Польському), 3) берег Фінської затоки (Петербург, Рига, острів Даго); 4) Бондарсько-Розказівський (Симбирська суконна група); 5) Саратівський сарпінковий район; 6) Західня Европа.

Лише перші два продукційні осередки мали для України велике значіння, подаючи разом близько 90% українського довізного мануфактурного та ткацького краму, тому на них і скупчимо насамперед свою увагу (зокрема закордонної мануфактури діставала Україна менше ніж $^1/_2$% всього її споживання).

Про саму продукційну спроможність кожного району скажемо лише кільки слів. Московський район технічно дужчий від Лодзинського в 4 (на початку XX віку), а далі — перед війною — в $3^1/_2$ рази: перший продукує річно більш як 30 міл. пудів виробів, другий — близько 9 міл. пуд. В Московському виробничому осередкові рішуче переважає продукція бавовняна (90% від усієї), в Лодзинському такої переваги немає, і зокрема вовняне виробництво Лодзи в два рази дужче за Московське (3,7 та 1,8 міл. пудів), при чому ця перевага виявляє тенденцію збільшуватися.

Для нас, споживачів, має значіння той факт, що з Московського району вивозиться лише приблизно 50% його продукції — другу половину

споживалося в самому виробничому районі, а з Привислянського — 75% — 80%: середо-районове споживання тут складало 20 — 25% продукції.

Звертаємося до мануфактурного імпорту на Україну.

Річна абсолютна цифра загального довозу на Україну текстильних товарів складає перед 1914 роком близько 6 мільйонів пудів. На продукцію двох головних районів припадає близько 5,3 мільйона.

Заховуючи досить сталі взаємини між головними постачальниками, імпорт мануфактури на Україну в XX віці росте рівнобіжно й вельми сильно. За десять років зростання це позначається майже 90 відсотками. Основні цифри (на тисячі пудів) такі:

Імпорт на Україну.	в 1900 р.	в 1911 р.	1913 р.
З Привисл. району	1140	2160	1991
З Московськ. району	1718	3226	3268

Порівняльний вплив Привислянського та Московського районів характеризують такі коефіцієнти: перший (Привислянський) район подає близько 35% усього імпорту на Україну, другий — 53 — 55%; або Московський район за своїм впливом на українському мануфактурному ринкові становить 150% що-до Лодзинського. Наводимо відповідні цифри на 1913 рік.

Мануф. торгівля в 1913 р.	Весь імпорт на Україну	В т о м у ч и с л і			
		З Привисл. району	З Московськ. району	З инш. імперськ. районів	З-за кордону
На тисячі пудів . .	5776	1991	3268	505	12
На відсотки	100	34,5	56,6	8,7	0,2
Примітка	Менше ніж у 1911 р.	Менше ніж у 1911 р.	Більше ніж у 1911 р.	Менше ніж у 1911 р.	Менше ніж у 1911 р.

Знаючи всю текстильну продукцію кожного району (весь експорт), далі експорт кожного району поза його межі й нарешті експорт власне на Україну, маємо можливість розглянути відповідні відносні величини для двох районів за кільки років. Тут не має змоги спинятися на методах обчислення — одразу фіксуємо загальні висновки: текстильна продукція (весь експорт) Московського району, як ми вже зазначили, майже в чотири рази переважає продукцію Привислянського; експортом поза межі свого району Московський у $2^1/_2$ рази дужчий від Привислянського і, нарешті, що-до постачання мануфактурних товарів Україні, Московський виробничий осередок переважає Лодзинський лише на 50%.

Можемо врешті зформулювати становище так: вельми значна перевага абсолютного розміру Московського текстильно-виробничого осередку над

польським дуже помітно втрачає свою силу, своє значіння що-до українського ринку, знижуючи для України коефіцієнт мануфактурної переваги Москви з 300 до 50 відсотків.

Це звичайно стоїть у безпосереднім звязку з тим, що Московський район віддає Україні менше від десятої частини своєї мануфактури, тоді як Привислянський більше від п'ятої.

Тоб-то розглядаючи ці взаємини, так-би мовити, в аспекті самих продуцентів, можемо зафіксувати таке: Україна для Польського продукційного району має значіння більше як у два рази серйозне ніж для Московського.

Подаємо для ілюстрації відповідні цифри за 1912 і 1913 роки на мільйони пудів.

	Московський район		Привислянський район	
	1913 р.	1912 р.	1913 р.	1912 р.
Вся продукція району .	35,16	32,94	9,41	8,78
Довіз на Україну з району	3,27	2,74	1,99	1,79
Відсоток другого до першого	9,3%	8,3%	21,2%	20,4%

Цікаво далі порівняти знову сумарну продукцію наших виробничих осередків з тою їх частиною, що реалізується на Україні, тоб-то із значінням відповідних товарів для України по окремих галузях текстильної промисловости.

Беручи відношення абсолютних цифр (запозичаємо їх з наших таблиць, що тут, звичайно, не друкуються), маємо такі показні дроби зокрема для 1913 року:

	Відношення Привислянської до Московської	
	Всієї продукції в цілому	Значіння цієї продукції для України
Всієї текстильної	1/3,7	1/1,6
Зокрема баровняної . . .	1/6,6	1/2,5
» вовняної	2/1	3,9/1
» льняної	1/4,9	1/4,7

Тут знову впадають в око подібні взаємини: український ринок зменшує перевагу Московського району й разом з цим збільшує перевагу При-

вислянського: якщо московська продукція бавовняних товарів переважає продукцію Привислянського мало не в сім разів, то коефіцієнт цієї переваги для України падає до двох з половиною. Привислянський район у два рази більше од Московського виробляє вовняних продуктів, а Україна споживає польської вовни майже в 4 рази більше від московської, і лише що-до льону (що його питома вага в загальній текстильній продукції міряється з наближенням тільки п'ятьма відсотками) зазначена закономірність втрачає свою виразність.

Далі ми маємо розглянути головні мануфактурні ринки самої України. Найвидатнішу ролю відогравали тут Харків, Київ, Одеса й Бердичів: з усієї довезеної в 1913 році текстильної маси 3625 тисяч пудів — тоб-то 62,8% припадало власне на ці чотири міста; чотири міста — граючи, звичайно, ролю не лише споживчих, а перш за все розподільчих центрів — вбирають у себе більш як $^3/_5$ усього мануфактурного довозу на Україну. Без Бердичева три головних міста охоплюють 55 — 57% імпорту; сам Харків забирає коло третини його, Київ, 11 — 12%.

Спинившися на значінні кожного ринку зокрема, киньмо оком на історію цих взаємин.

В кінці XIX в. Харків як ринок мануфактурних товарів переважав Київ більш як у чотири рази (відповідні абсолютні річні цифри на тис. пудів—1102 і 255), Одеса переважала Київ у два рази (523 тис. пуд.), а Бердичів стояв на рівні з Київом (253 т. п.). Інтенсивність зростання текстильної торгівлі зазначених ринків ріжна: Харківська довізна мануфактурна торгівля за ці 20 років виросла трохи більш як на 50% (1102 — 1755 тис. пуд.), а київська збільшилась у два рази з половиною (255—630 тис. пуд.). Зростання Одеси й Бердичева дуже хистке й нерівне; в усякім разі воно менше, ніж харківське. В наслідок ріжної інтенсивности зазначеного зростання маємо инші відношення: Харків після 1910 року переважає Київ уже не в 4,3 рази, а лише в 2,8 [1]), Одеса, що була в два рази дужча за Київ, тепер відстає від нього й нарешті Бердичів, що в кінці XIX в. дорівнював Київу, перед війною не виносить і половини значіння останнього.

Вияснення історичної ролі згаданих міст доцільно звязати з питанням про вплив основних продукційних районів — Московського й Лодзинського — на згадані окремі середо-українські мануфактурні ринки. Але на жаль тут ми не можемо торкатися порушеного питання знову в історичному аспекті: це примусило-б нас розглядати кризу польської текстильної промисловости 1912 року, що являє собою такий прекрасний об'єкт для дослідження шляхів промислового розвитку в умовах капіталістичного господарювання. Фіксуємо тим часом лише статус передвоєнного моменту.

[1]) В 1914-му році в 2,5 рази.

Харків являє собою ринок переважно московської мануфактури — остання тут переважає лодзинську більш як у 4 рази. Поруч з тим Київ є значною мірою невтральний що-до двох виробничих районів, проте, все-ж таки з деякою, досить правда мінливою, перевагою Московського. В такому-ж становищі перебуває й Одеса. Нагадуємо, що питома вага обох основних продукційних осередків разом — у відношенню до всього довозу — в усіх згаданих ринках весь час росла невхильно.

Які врешті висновки можна-б було зробити з зазначених торговельних стосунків, пристосовуючи їх до сучасного становища?

Впадає в око оцей, сказати-б так, більш інтенсивний передвоєнний звязок українського ринка з Лодзинським текстильним районом, аніж з Московським: для Польщі Україна, як це побіжно згадувалося, була виключним, головнішим зовнішнім мануфактурним ринком, де розміщувалося більш як 20% її продукції, тимчасом як московської мануфактури Україна вбирала менш як 10%. Звідси стає ясно, яку колосальну шкоду зазнала Польща, втративши нині український ринок збуту.

Той самий факт в аспекті українського народнього господарства набуває, само собою, розуміється, иншого освітлення.

Розрив між українським ринком і Лодзинським виробничим районом не міг не відбитися в той чи инший спосіб і на економіці України. І врешті сучасний вияв загальної ненормальности дотеперішнього становища є перманентна дефіцитність українського мануфактурного ринку.

І дуже до речи буде навести міркування офіціозного російського видання передвоєнних років «Торговля и промышленность Европейской России». Торкаючися географії російської торгівлі й промисловости, офіціоз каже: «На скупчення торговельно-промислового життя Европейської Росії найдужче впливають історико-культурні (протилежно до природніх, *О. П.*) умови і розподіл штучних комунікаційних шляхів, переважно залізниць та грунтових».

Тут виразно виявлено розуміння того факту, що власне моменти соціяльно-політичні — моменти свідомої економічної політики російської буржуазії привели до того, що Україна не мала можливости власними силами задовольняти одну з основних потреб свого населення.

Чи треба нагадувати, що Україна має не менш об'єктивних даних для організації текстильної промисловости, аніж инші країни, що на їхній території скупчені сучасні мануфактурні осередки, має не менше даних і що-до палива, і що-до віддалення від баз сировини.

І тепер розрив між українським споживачем і польським виробничим осередком, звязаний з неминучим дефіцитом текстильних товарів на Україні, знову нагадує про одну з найактуальніших проблем українського народнього господарства.